

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЕКОЛОГІЧНО СПРЯМОВАНОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В.Г.Подлесна, асп.

Сумський державний університет

У статті обґрунтована необхідність застосування фінансових інструментів у процесі формування економічного механізму екологічно спрямованої господарської діяльності. Розглянуто додаткові методи фінансового регулювання та проаналізована діяльність екофондів

ВСТУП

Господарська діяльність є матеріальною основою життя суспільства і здійснює основне навантаження на глобальну екосистему. У другій половині ХХ ст. екодеструктивне навантаження на навколишнє природне середовище набуло такого масштабу, який створив реальні загрози глобальних екологічних проблем. Таким чином, екологізація суспільного розвитку стала об'єктивною необхідністю.

У 70-х роках ХХ ст. члени Римського клубу заявили про глобальні екологічні проблеми, які пов'язані з деградацією довкілля і можливими негативними економічними, екологічними та соціальними наслідками. Важливий внесок в усвідомлення необхідності екологізації суспільного розвитку здійснила Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.), яка закликала всі держави "надати розвиткові сталого і тривалого характеру...". На сучасному етапі концепція сталого і екобезпечного розвитку є домінуючою ідеологією розвитку цивілізації та основою забезпечення комплексного та гармонійного вирішення економічних, екологічних та соціальних проблем.

Реалізація сталого розвитку можлива за умов ефективного функціонування ринкової системи, державного регулювання економіки, координації дій у всіх сферах життя суспільства, екологічного регулювання господарської діяльності. Саме ефективне здійснення екологічного регулювання господарської діяльності є основою забезпечення еколого-економічної збалансованості функціонування суспільного виробництва і якісного стану навколишнього середовища. Важливим елементом екологічного регулювання господарської діяльності є економічний механізм екологічно спрямованої господарської діяльності.

За сучасних недостатньо розвинених ринкових умов застосування фінансових важелів для стимулювання розвитку екологічної господарської діяльності набуває важливого значення і є перспективним як для стимулювання екологічно спрямованої господарської діяльності, так і для загального процесу ринкових перетворень в Україні [1,2].

Необхідність екологізації господарської діяльності, удосконалення екологічного регулювання господарської діяльності та особливості застосування фінансових інструментів екологічної політики в умовах перехідної економіки досліджено в роботах В.Я. Шевчука, О. О. Веклич, І. Синякевича, О.Л. Кашенко, Л.Г. Мельника, О. І. Карінцевої, П. І. Коренюка.

ПОСТАВЛЕННЯ ЗАВДАНЬ

Основним завданням даної роботи є розроблення пропозицій щодо застосування фінансових важелів стимулювання екологічно спрямованої господарської діяльності та екологізації фінансово-економічної системи України.

РЕЗУЛЬТАТИ

Стимулювання розвитку екологічно спрямованої господарської діяльності має важливе значення для здійснення процесів екологізації вітчизняного соціально-економічного розвитку за таких причин: екологічно спрямована господарська діяльність передбачає поєднання забезпечення екологічної безпеки з отриманням екологічної вигоди і дозволяє вирішити одночасно низку екологічних, економічних та соціальних проблем.

Екологічно спрямована господарська діяльність спрямована на зменшення екологічного навантаження на навколишнє середовище, заміщення матеріалоемних і енергоємних видів первинної переробки природних ресурсів виробництвом продукції кінцевого споживання, запровадження безвідходних та маловідходних технологій, виробництво екологічно чистих товарів та надання екологічних послуг. Розвиток екологічного бізнесу сприяє підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних товарів і послуг та створенню нових робочих місць [3,4].

Але в умовах перехідної економіки становлення екологічно спрямованої господарської діяльності неможливе без створення відповідного економічного механізму стимулювального характеру.

Основою формування економічного механізму екологічно спрямованої господарської діяльності має бути стимулювання екологорієнтованої господарської діяльності, яке ґрунтується на вже існуючій вітчизняній методологічній базі економічного механізму природокористування, а також враховує досягнення в галузі вирішення екологічних проблем, які нагромаджені в інших країнах.

Економічний механізм екологічно спрямованої господарської діяльності повинен діяти через систему економічних та фінансових інструментів, які керують економічною поведінкою суб'єктів господарювання, стимулюючи їх до здійснення практичних дій щодо досягнення еколого-економічної збалансованості господарської діяльності.

Таким чином, доцільно провести зміни в методологічній базі вже існуючих інструментів економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності, а також запровадити нові, більш ефективні економічні та фінансові інструменти, які відповідають потребам ринково орієнтованого розвитку вітчизняної

економіки та потребам розвитку екологічно орієнтованих суб'єктів господарювання (наприклад, різні види податкових пільг, пільгових позик, пільгового кредиту, гнучкі екологічні податки на продукт, матеріальне заохочення екологізації виробничої діяльності, диференціацію ціноутворення згідно з екологічним критерієм).

Здійснення екологічного регулювання господарської діяльності на сучасному етапі вимагає розроблення нових та вдосконалення вже існуючих елементів механізму його фінансового забезпечення. Основними елементами цього механізму є платність природокористування, плата за забруднення навколишнього природного середовища, система економічного стимулювання природоохоронної та екологічно спрямованої господарської діяльності, створення ринку природних ресурсів, удосконалення ціноутворення з урахуванням екологічного чинника, екологічні фонди, екологічні програми, продаж прав на забруднення, екологічне страхування тощо.

В умовах дефіциту бюджетних та інвестиційних коштів необхідним є впровадження фінансових інструментів, які здатні покращити фінансування розвитку екологічно спрямованої господарської діяльності, не здійснюючи додаткового навантаження на державний та місцеві бюджети.

Розглянемо більш докладно такий фінансовий інструмент механізму фінансового забезпечення екологічно спрямованої господарської діяльності, як оподаткування. Цей фінансовий інструмент не можна охарактеризувати як достатньо апробований у вітчизняній практиці екологічного регулювання господарської діяльності.

Податкові методи фінансового регулювання природокористування посідають важливе місце серед економічних важелів екологічної політики багатьох як розвинених країн, так і країн з перехідною економікою. Досить розвинена екологічна система оподаткування існує у таких країнах: Норвегія, Швеція, Данія, Фінляндія, Нідерланди, США. Метою екологічних податків є грошова компенсація зовнішніх ефектів виробництва або споживання, вплив яких на сторонніх осіб не позначається на ціні цих товарів та послуг. Екологічний податок має стимулювати мінімізацію витрат та максимізацію доходів виробника у поєднанні з досягненням екологічної мети. За допомогою екологічного податку здійснюється довгострокове цінове регулювання. Також податки на забруднення спричиняють підвищення вартості продукції і рівень забруднення зазнає впливу ринкового цінового механізму.

Екологічні податки на забруднення змушують товаровиробника здійснювати заходи щодо зменшення шкідливих викидів та скидів, працювати у напрямі оптимізації власної фінансового-екологічної політики відповідно до еколого-економічних обставин.

Застосування екологічних податків має певні труднощі та недоліки. Насамперед, це проблема встановлення оптимального рівня податкового навантаження на суб'єктів господарювання таким чином, щоб сплата екологічних податків не була перешкодою для подальшого розвитку їх господарської діяльності. У той самий час сплата екологічних податків повинна стимулювати пошук екологічних способів здійснення господарської діяльності, а не виконувати тільки функцію наповнення бюджету. Недоліком екологічних податків є те, що не завжди можливо встановити просте та зрозуміле співвідношення між процесом забруднення та шкідливим впливом на довкілля, а також визначити базу і об'єкт оподаткування. Часто сама процедура збирання податків пов'язана зі значними витратами. Можливим шляхом зниження таких витрат може бути застосування податку не на викиди чи скиди, а на продукцію. Екологічний податок на продукт - це податок, яким обкладається продукція, котра в один із періодів життєвого циклу забруднює навколишнє природне середовище, наприклад, податок на товари, які створюють тверді побутові відходи. Перевагою екологічного податку на продукцію є те, що таким чином забезпечується екологізація попиту, а також екологічний податок на кінцевий продукт може бути адаптований до інтересів держави на міжнародному ринку [2,5].

Взагалі при виборі об'єкта оподаткування необхідно застосовувати такі критерії:

- 1) рівень складності управління процесом оподаткування конкретного об'єкта оподаткування,
- 2) наявність стимулів для зниження антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище.

Приклади практичного втілення екологічного оподаткування та досягнутого екологічного ефекту від його запровадження наведені в таблиці 1 [5].

Розглянемо елемент механізму фінансування екологічної діяльності, який в Україні функціонує досить тривалий час: фонди охорони навколишнього природного середовища. Законодавчою підставою для формування і функціонування фондів охорони навколишнього природного середовища став Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25 червня 1991 року.

Незважаючи на значний строк їх функціонування, в Україні фонди охорони навколишнього природного середовища не володіють достатніми для ефективної діяльності коштами і їх внесок у фінансування природоохоронних заходів незначний. Про це свідчить інформація, наведена в таблиці 2 [6].

Таблиця 1 - Екологічний ефект застосування екологічних податків у Швеції та Німеччині

Країна	Тип податків та платежів	Ефект
Швеція	- податок на вуглець, - податок на сірчистий ангідрид, - різниця у податках на етилований та неетилований бензин і дизельне паливо з низьким рівнем забруднення	6% зменшення забруднень, ефект нечіткий, у 1988 -1993 рр. рівень етилованого забруднення знизився до 80%, 75% зменшення сірчаних забруднень від автомобілів
Німеччина	- податок на токсичні відходи	1991-1993 рр. рівень зберігання токсичних відходів знизився до

Таблиця 2 - Витрати на капітальний ремонт основних засобів природоохоронного призначення та поточні витрати на охорону природи

	1998	1999	2000	2001	2002
1	2	3	4	5	6
Всього витрат на капітальний ремонт основних засобів природоохоронного призначення	150,2	175,0	233,3	303,5	241,3
Витрати Державного фонду охорони навколишнього природного середовища (млн грн)	0,1	0,1	1,7	5,4	3,3
Витрати місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища (млн грн)	2,9	0,8	2,4	11,2	1,8
Частка витрат Державного фонду охорони навколишнього Природного середовища у загальній сумі витрат на капітальний ремонт основних засобів природоохоронного призначення (%)	0,67	0,06	0,73	1,78	1,37
Частка витрат місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища у загальній сумі витрат на капітальний ремонт основних засобів природоохоронного призначення (%)	1,93	0,46	1,03	3,69	0,75
Всього поточних витрат на охорону природи (млн грн.)	1774,5	2248,7	2618,4	2903,7	3067,5
Поточні витрати Державного фонду охорони навколишнього природного середовища на природоохоронні заходи (млн грн)	1,8	0,5	1,5	1,6	2,9
Поточні витрати місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища на природоохоронні заходи (млн грн)	5,0	2,1	2,7	4,2	7,5

З таблиці 1 бачимо, що частка витрат Державного фонду охорони навколишнього природного середовища у загальних витратах на капітальний ремонт основних засобів природоохоронного призначення протягом 1998-2002 рр. була дуже незначною. Щодо витрат місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища, то їх частка у загальних витратах на капітальний ремонт основних засобів природоохоронного призначення протягом 1998-2002 рр. зменшилась з 1,93% у 1998 році до 0,75% у 2002 році. Поточні витрати фондів охорони навколишнього середовища протягом 1998-2002 рр. зросли незначно.

Важливою функцією екологічних фондів вважається формування фінансових ресурсів цільового призначення. В Україні фонди охорони навколишнього природного середовища з 1998 року внесено до складу Державного бюджету України, а місцеві фонди – до складу відповідних місцевих бюджетів. Такий захід сприяє посиленню фіскальної спрямованості механізму фінансування природокористування та природоохоронної діяльності. Такі фонди більш доцільно робити незалежними від державного бюджету, таким чином вони можуть бути централізованим джерелом фінансування суспільних екологічних потреб і утворювати основу для формування фінансової системи природокористування як складової загальної фінансової системи, яка підтримує і доповнює державні витрати на екологічні цілі і створює фінансові ресурси природокористування. В такому випадку необхідно здійснювати державний контроль за дотриманням вимог цільового використання коштів екофондів саме на екологічні цілі. Враховуючи те що кошти фондів охорони навколишнього природного середовища часто використовуються не за цільовим призначенням, слід скористатися, наприклад, угорським досвідом використання доходу позабюджетного Центрального фонду охорони навколишнього середовища: щонайменше 75% його надходжень мають бути використані на фінансування природоохоронних проектів (фінансування може здійснюватися у формах гранта, позички на пільгових умовах, позички за яку частина відсотка буде сплачена фондом, надання фондом гарантій для інших позичок, взятих підприємством на природоохоронні цілі).

Ускладнює процес стимулювання екологічно спрямованої господарської діяльності те, що кошти Державного фонду використовуються повністю як безповоротні гранти, оскільки в чинному законодавстві не передбачена можливість фінансування за поворотною схемою (позички, кредити тощо).

Активізувати екологічно спрямовану господарську діяльність можна шляхом запровадження таких підходів до її фінансування за рахунок коштів екологічних фондів:

- 1) перехід від грантів до кредитів;

- 2) участь екологічних фондів у пайовому фінансуванні природоохоронних проектів;
- 3) запровадження системи заліку в рахунок платежів за забруднення коштів, які витрачені товаровиробниками на природоохоронні заходи (таким чином, формувалась би база для подальшого розвитку кредитно-фінансових відносин і матеріальної заінтересованості природокористувачів у проведенні цих заходів);
- 4) здійснення пільгового кредитування суб'єктів господарювання, які за період кредитування знижують або стабілізують надходження шкідливих речовин до навколишнього середовища і здійснюють заходи щодо запровадження екобезпечної господарської діяльності (в такому випадку відраховані в кредит суб'єкта господарювання кошти слід вважати використаними і до фонду вони не повертаються), якщо ж пільгову умову не виконано, то після закінчення строку кредитування суму кредиту слід повернути до екологічного фонду;
- 5) використання коштів екологічних фондів як засобу часткового забезпечення кредитів [2,5].

ВИСНОВКИ

Сучасний економічний механізм природокористування в Україні перебуває на стадії формування, хоча його основні ланцюги вже створені. Але ще й досі він не налагоджений, не відпрацьований на всьому економічному просторі України [5].

Формування економічного механізму екологічно спрямованої господарської діяльності необхідно здійснювати на підставі вже існуючих інструментів економічного механізму природокористування з урахуванням досягнень в галузі вирішення екологічних проблем, які нагромаджені в інших країнах.

Загальний висновок полягає в тому, що принципи екологічного регулювання господарської діяльності в Україні тільки усвідомлюються і науково обґрунтовуються. Важливо, щоб ці принципи ґрунтувались на усвідомленні необхідності здійснення екологізації фінансово-економічної системи України з метою стимулювання екологічно спрямованої господарської діяльності.

Фінансування екологічно спрямованої господарської діяльності в умовах переходу до ринкової економіки має бути більш гнучким і пропонувати суб'єктам господарювання свободу вибору найбільш ефективної для них схеми фінансування. Це можливо здійснити, спираючись на зарубіжний досвід, наприклад, у галузі застосування податкових методів фінансового регулювання природокористування та діяльності екофондів.

SUMMARY

In the article the necessity of application of financial instruments is justified during shaping economic controlling instrument of ecological economic activities. The tax methods of financial regulation are considered and the activity of ecological funds is parsed.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сиякевич І. Екологізація розвитку: об'єктивна необхідність, методи, пріоритети // Економіка України.-2004.- № 1.- С. 57-62.
2. Веклич О. Економічний механізм екологічного регулювання в Україні.-К.: Український інститут досліджень навколишнього середовища і ресурсів, 2003.- 88 с.
3. Екологічне підприємництво/В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, В. М. Навроцький та ін.- К.: Мета, 2001.- 191 с.
4. Коренюк П.І. Фінансові проблеми економіки природокористування в аграрному секторі України// Фінанси України.- 2005.- № 1.- С.132-136.
5. Кашенко О.Л. Фінанси природокористування. - Суми: Видавництво "Університетська книга",1999.-421 с.
6. Статистичний щорічник України за 2002 рік/ За ред. О.Г.Осауленка.-К.: Консультант, 2003.-663 с.

Надійшла до редакції 8 липня 2005 р